

1. Iš 1564 m. kovo 13 d. LDK didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto akto, kuriuo atsisakyta paveldėjimo teisių į LDK

Nuo senų laikų, dar mūsų prosenelių, tos abi viešpatystės yra į vieną sujungtos, ir į tokią vieną, kad yra sulietos ne tik į vieną sielą arba vieną mintį, į vieną santarą, į vieną meilę, į vieną bendrą draugystę, nors ir taip visa tai yra, bet taip pat dar, kaip sako senosios privilegijos, ir į vieną kūną, neperskiriamą ir nedalomą kūną. Todėl jau tos viešpatystės tarsi nėra dvi sveikos, taip pat tokiu būdu negali būti dviejų Respublikų, bet viena Respublika iš tų tautų sulieta, dėl to bendrus seimus ir tarybas privalo visada turėti po vienu karaliumi ir po viena galva.

Darius Kuolys, *Res Lituana: Kunigaikštystės bendrija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 191.

2. Iš Augustino Rotundo veikalo „Lenko pasikalbėjimas su lietuviu“ (apie 1564)

LENKAS. Kas gi pagaliau jums darosi, mielieji broliai (šitai vadinsime jus tol, kol turėsime vilties, jog, Dieve duok, kada nors būsite dėkingi už mūsų brolystę), kas darosi, kad pagal senas mūsų sutartis, tiek Jo Karališkosios Malonybės, mūsų valdovo, tiek ir mūsų pirmtakų su jumis sudarytas, vienu nedalomu kūnu, vienos galvos valdomu nenorite būti, lyg ir niekinate mus, savo brolius, su kuriais įvairiais abipusės ir didelės meilės saitais susieti esate; mūsų laisvę, už kurią didesnės ir malonesnės šiais laikais po saule nerastume, atstumiate; ne tik mūsų bendro Valdovo, bet ir sau lygių nelaisvėje gyventi sutinkate, užuot džiaugęsi su mumis laisve, kurią mūsų protėviai savo krauju, galvas už valdovus guldydami, garbingai užsitarnavo?

LIETUVIS. Kad vieni kitų ir nesuprantame! Mes norėtume būti vieningi, mes norime laisvės, kuria Dievo valia seniai džiaugiamės, tačiau, prisijungdami prie jūsų, bijome prarasti savo seną ir garbingą valstybę, ir, jeigu norime būti geri tėvynės sūnūs, tai ir nedera mums ją prarasti taip, kaip jūs mus raginate tatai padaryti.

Algis Samulionis, Rasa Jurgelėnaitė, Darius Kuolys (sud.), *Šešioliktojo amžiaus raštija*, Vilnius:

Pradai, 2000, p. 116.

3. Iš 1568 m. gruodžio 21 d. LDK didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto Vohynės (Vainos) privilegijos

Jeį [...] unijos reikalas nebūtų pabaigtas dėl kokių nors teisingų ir didelių poreikių ir priežasčių, priešišku jiems [LDK seimo nariams] ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laisvėms, jei tai jie suvoktų kaip visos savo respublikos arba kurios nors jos dalies pažeminimą, tada lietuvių Didžiosios Kunigaikštystės laisva respublika turi ir turės laisvą, garbingą, niekieno niekuo neapsunkintą ir taikų visų jos piliečių ir visų luomų išvažavimą iš to Karūnos seimo ir lenkų Karūnos žemių. [...]

Mes, viešpats, turėsime ir privalėsime ir mūsų įpėdiniai taip pat turės ir privalės ne tik saugoti, bet ir neleisti, kad dalykai, niekada šioje viešpatystėje, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, nebuve ir nejprasti mūsų švento atminimo protėviams ir mums, viešpačiui, valdant, kurie turėtų būti ir būtų priešiški tos mūsų viešpatystės, lietuvių Didžiosios Kunigaikštystės, teisėms, laisvėms, privilegijoms ir visiems seniesiems papročiams, dabar ir sudarius uniją tarp lenkų Karūnos ir lietuvių Didžiosios Kunigaikštystės dėl jokių priežasčių nei jokių kaimyninės teisės pavyzdžiu bei papročiu nebūtų tai viešpatystei ir lietuvių Didžiosios Kunigaikštystės Respublikai nei atnešti, nei pagrindu padėti, nei įsteigti nei tame dabartiniame seime, nei kituose seimuose ir niekur jokioje kitoje vietoje visais būsimais amžiniais laikais, [tai nebus padaryta] nei mūsų, viešpaties, ir mūsų palikuonių, nei kurios nors viešpatystės vienos pusės [tai yra Lenkijos].

Darius Kuolys, *Res Lituana: Kunigaikštystės bendrija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 189–190.

4. Iš 1569 m. gegužės 31 d. Andriaus Volano laiško Mikalojui Radvilai Rudajam

Į tai man atsakė šiais žodžiais: dar kartą apie tai su tavim kalbėsiu. Ir pradėjo prisiminti JM išvažiavimą šiais žodžiais: taigi, sako, linkėčiau ponui vaivada ir sau, kad ponas vaivada

dar būtų lukterėjęs, tada nebūtų atsitikę taip, kaip įvyko dabar, nes kai pats vienas likau, neturėjau kas mane palaiko. Bet matau, kad tai buvo Dievo valia. Kai paprašiau, kad Jums JM pasiųstų tokią unijos formą, kokios pagaliau lenkai norėtų, arba interpretuotų Aleksandro privilegiją, man – sakau kaip tikras teisuolis – atsakė, kad jis nežinąs, o aš šiuo metu apie viską informuotas, kadangi visi čia susitinką. Norėdamas iš jo ką nors išpešti, paklausiau, kokie čia dar bus JKD susitikimai ir pasitarimai, kai JKD uniją jau paskelbė. Jis pasakė, jog galima dar kai ką tarp savęs aptarti. Vis dėlto ten viskas, apie ką kalbame Aleksandro privilegijoje ir dėl kurios šis reikalas vyko, buvo paliesta. Jau anksčiau kelis kartus apie tai sakiau JM ponams, kad nuo jos visą reikalą pradėtų. [...]

Kalbant apie JM atvažiavimą, nors ir visai sveikas JM būtumėte, nemanau, kad JM savo buvimu galėtumėte tėvynei ir šlovingai valstybei pasitarnauti. JM atvykimas iš tiesų būtų veikiau pažeminimas nei pagerbimas. Tad teikitės JM žinoti, mano maloningasis pone, jau tvirtai įsitikinau, jog pats nei į jokias derybas, nei įkalbinėjimus dėl Aleksandro privilegijos pakeitimų ir su Lietuvos ponais nesileis, jiems tą uniją, kurią įvykdė karalius, pateiks, lieps jai prisiekti ir vietą susirinkimui nurodys. O jei kas to daryti nenorės, nelabai jų to ir prašys, nes beveik jų nebereikia, kai Voluinė, visiems voluiniečiams prisiekus, jau pateko į Karūnos malonę ir į jos antspaudo galią, o Kijevas, Brestas ir Kobrinas, atrodo, taip pat greitai pateks. Nes ponai pasiuntiniai jau siūlė, kad tos žemės Lenkijai [atitektų]. Ponia Vitebsko vaivadienė kartu su ponu Jonu iš Palenkės čia prisiekė. Taigi, maloningasis pone, nieko nenori Lietuvai palikti, nebent tik Eišiškes ir Maišiagalą. Išmintingiems ir apdairiems žmonėms tai neteikia jokio pasitenkinimo, o padūkėliai dėl to triumfuoja ir džiūgauja, lyg taip turėtų per amžius būti.

Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p.

348–350.